शिफारस पत्र

श्री. शेख कलीमोद्दीन आजिज यांनी " **उस्मानाबाद तालुक्यातील प्राथमिक शिक्षणाच्या प्रशासनाचा चिकित्सक अभ्यास** विषयावरील प्रबंध माझ्या मार्गदर्शनाखाली समाधानकारकरित्या पूर्ण केलेला आहे. हे संशोधन म्हणजे एक प्रामाणिक प्रयत्न असून सदर संशोधन अथवा त्याचा भाग इतर कोणत्याही पदविकेसाठी सादर केलेला नाही.

प्रस्तुत प्रबंध " **शिक्षणशास्त्र** " शाखेतील एम्. फिल या पदवीसाठी शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापुर यांस सादर केला म्हणून हे शिफारस पत्र देण्यात आले.

तारीख :- 25 डिसेंबर 1997

स्थळ :- बार्शी जि. सोलापूर

डॉ.टी.बी.पाटील

एम.ए.एम.एड. पी.एच.डी.

(मार्गदर्शक)

College of Education
Dist Sholapur
Barsi.

प्राचार्य
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय
बार्शी ४१३ ४११

ऋणनिर्देश

मी या संशोधन विषयाचा अभ्यास प्रा. डॉ. टी. बी. पाटील, शिक्षणमहाविद्यालय, बार्शी यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे.संशोधन कार्यातील सर्व प्रकारच्या अडचणी सोडविण्यासाठी त्यांचे मिळालेले सहकार्य, वेळोवेळी मिळालेले त्यांचे अभ्यासपूर्ण मार्गदर्शन आणि त्यांच्याकडून या संशोधनासाठी मिळालेली प्रेरणा यामुळेच मी हा प्रबंध पूर्ण करु शकलो. त्यांचा मी सदैव ऋणी आहे.

प्राचार्य श्री. एस. मोरे, शिक्षण महाविद्यालय, बार्शी यांच्या मार्गदर्शनामुळे मला प्रबंध पूर्ण करण्यास उत्तेजन मिळाले. प्रा.डॉ. आर. एन. इंगोले व प्रा. डॉ. सी. एन. लांडगे यांनी संशोधन कार्यात सहकार्य केले या सर्वांचे मनःपुर्वक आभार. मा. शिक्षणाधिकारी (प्रा.) श्री. ठाकरेसाहेब जि. प. उस्मानाबाद व मा. ए. यू. शेख, उपशिक्षणाधिकारी (प्रा.) व मुख्याध्यापक श्री. बी.एम. किल्लेदार, जि.प.उ.मा.शाळा उस्मानाबाद. यांचेकडून संशोधन कार्यासाठी सहकार्य लाभले. त्यांचेही मी हार्दीक आभार मानतो.

माझ्या कनिष्ठ महाविद्यालयाचे सहकारी श्री. एम. डी. मोरे व श्री. डोंगरे आर. जी. यांचेकडून प्रेरणा मिळाली. त्याचबरोबर प्रा. एस. आर. जाधव, प्रा. सराफ डी. आर. व प्रा. शेख के. एम.. या सर्वांचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानतो. उस्मानाबाद तालुक्यातील सर्व प्राथमिक शांळाच्या मुख्याध्यापकांनी प्रश्नावल्या भरुन दिल्या त्यांचा ही मी आभार मानतो. तसेच ज्या केंद्रप्रमुखांनी, शिक्षणविस्तार अधिकार्यांनी मुलाखतीद्वारे संशोधनास बहुमोल सहकार्य केले. त्यांचेही मी ऋण व्यक्त करतो. संशोधनाच्या माहिती संकलनामध्ये शिक्षण महाविद्यालय, उस्मानाबाद येथील समृध्द ग्रंथालयाच्या सुविधा उपलब्ध झाल्या त्याबद्दल धन्यवाद द्यावे तेवढे थोडेच आहेत.

त्याशिवाय माझे सर्व स्नेही, प्राध्यापक आणि कुटुंबीय यांचे ही सहकार्य लाभले. याबद्दल सर्वांचे मनःपुर्वक आभार उस्मानाबाद येथील टायपिस्ट श्री. विनोद कुलकर्णी व अर्चना ढवळेकर यांनी स्वच्छ आणि सुंदर टंकलेखन आणि झेरॉक्स करुन दिले. त्यांना धन्यवाद.

ठिकाण :- बार्शी

श्री. शेख कलीमोद्दीन आजिज

Shaikh

तारीख :-25/12/1997

संशोधक

अनुक्रमणिका

प्रकरण क्रमांक	नांव	पृष्ठ क्रमांक
	ऋणनिर्देश	
	अनुक्रमणिका	1 ते 6
	कोष्टकांची यादी	7 ते 11
	आलेखांची यादी	12
	नकाशांची यादी	13
1.	प्रास्ताविक	1 ते 15
	1.01 संशोधनाची पार्श्वभूमी	2
	1.02 समस्येची निवड	4
	1.03 समस्या विधान	7
	1.04 संशोधनाची गरज व महत्व	9
	1.05 संशोधनाची उद्दिष्टे	10
	1.06 संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा	11
	1.07 प्रकरणांचे नियोजन	12
	संदर्भ	14
2.	संदर्भ साहित्याचे समालोचन	16 ते 34
	2.01 प्रास्ताविक	17
	2.02 संबंधित साहित्याचा अभ्यास	17
	2.03 संबंधित संशोधनाचे समालोचन	19

	2.04 समारोप	30
	संदर्भ	32
3.	प्राथमिक शाळेतील प्रशासन	35 ते 46
	3.01 प्रास्तविक	36
	3.02 प्राथमिक शाळेतील प्रशासन	37
	3.03 प्राथमिक शिक्षणाच्या प्रशासनातील घटक	39
	3.04 समारोप	45
	संदर्भ	46
4.	संशोधन कार्यपध्दती	47 ते 59
	4.01 प्रास्ताविक	48
	4.02 पूर्वतयारी	49
	4.03 संशोधन पध्दती	50
	4.04 नमुनानिवड	52
	4.05 संशोधनाची साधने	53
	4.06 मुख्याध्यापकांसाठी प्रश्नावली	53
	4.07 केंद्रप्रमुख यांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची	55
	4.08 शिक्षणविस्तार अधिकार्यांसाठी प्रश्नसूची	56
	4.09 गटशिक्षणाधिकारी यांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची	56
	4.10 प्राथमिक शाळांना भेटी व निरीक्षणे	56
	4.11 संशोधनाची कार्यपध्दती	57

	4.12 समारोप	58
5.	माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन	60 ते 160
	5.01 प्रास्ताविक	61
	5.02 प्रतिसादक मुख्याध्यापकांची माहिती	63
	5.03 प्राथमिक शाळेविषयी सर्वसाधारण माहिती	70
	5.04 कार्यालयीन कामकाज व शालेय दप्तर	83
	5.05 शिक्षकांविषयी	96
	5.06 विद्यार्थ्यांविषयी	109
	5.07 भौतिकसुविधा व शालेय परिसर	117
	5.08 मुख्याध्यापकांनी प्रशासनाच्या संदर्भात दिलेली इतर माहिती	128
	5.09 केंद्रप्रमुखांच्या मुलाखतीतून मिळालेल्या माहितीचे विशदीकरण	130
	5.10 शिक्षणविस्तार अधिकाऱ्यांच्या मुलाखतीतून मिळालेल्या माहितीचे विशदीकरण	141
	5.11 गटशिक्षणाधिकाऱ्यांच्या मुलाखतीतून मिळालेल्या माहितीचे विशदीकरण	157
	5.12 प्राथमिक शाळांना दिलेल्या भेटी व निरीक्षणातून मिळालेल्या माहितीचे विशदीकरण .	159
	5.13 समारोप	160

6. निष्कर्ष आणि शिफरशी 161 ते 191

विभाग "अ"

निष्कर्ष

6.01 प्रास्ताविक 163

6.02 मुख्याध्यापकांच्या वैयक्तिक माहिती विषयक निष्कर्ष 163

6.03 प्राथमिक शाळेच्या माहितीसंदर्भात निष्कर्ष 164

6.04 कार्यालयीन कामकाज व शालेय दप्तर विषयक निष्कर्ष 165

6.05 प्राथमिक शाळेच्या शिक्षकाविषयी निष्कर्ष 167

6.06 विद्यार्थ्यांविषयी विषयी निष्कर्ष 170

6.07 भौतिकसुविधा व शालेय परिसर विषयक निष्कर्ष 173

6.08 केंद्रप्रमुखांच्या मुलाखतीचे निष्कर्ष 175

6.9 शिक्षणविस्तार अधिकाऱ्यांच्या मुलाखतीचे निष्कर्ष 177

6.10 गटशिक्षणाधिकाऱ्यांच्या मुलाखतीचे निष्कर्ष 181

6.11 प्राथमिक शाळांना दिलेल्या भेटी व निरीक्षणातील माहितीचे निष्कर्ष. 181

विभाग "ब"

शिफारशी

6.12 मुख्याध्यापकांच्या वैयक्तिक माहितीविषयक शिफारशी 183

6.13 प्राथमिक शाळेच्या माहितीसंदर्भात शिफारशी 183

6.14 कार्यालयीन कामकाज व शालेय दप्तरविषयी शिफारशी 183

6.15 प्राथमिक शाळेच्या शिक्षकांविषयी शिफारशी 184

6.16 विद्यार्थ्यांविषयी विषयी शिफारशी 184

6.17 भौतिकसुविधा व शालेय परिसरसंबंधी शिफारशी 185

6.18 केंद्रप्रमुखांच्या मुलाखतीचे माहितीविषयक शिफारशी 186

6.19 शिक्षणविस्तार अधिकाऱ्यांच्या मुलाखतीतील माहितीविषयक शिफारशी 186

6.20 गटशिक्षणाधिकाऱ्यांच्या माहितीविषयक शिफारशी 188

6.21 प्राथमिक शाळांना दिलेल्या भेटी व निरीक्षणाबाबत शिफारशी. 188

विभाग "क"

पुढील संशोधनासाठी विषय

6.22 माध्यमिक शाळेच्या प्रशासनाचा चिकित्सक अभ्यास 189

6.23 कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या प्रशासनाचा चिकित्सक अभ्यास 189

6.24 वरिष्ठ महाविद्यालयाच्या प्रशासनाचा चिकित्सक अभ्यास 190

6.25 पूर्वप्राथमिक शाळांसाठी स्वतंत्र प्रशासन निर्मिती संबंधी पाहणी करणे. 190

परिशिष्टे

परिशिष्टे 192 ते 214

अ) मुख्याध्यापकांसाठी प्रश्नावली 192

ब) प्रतिसादक मुख्याध्यापकांची नांवे प्राथमिक शाळेच्या नावासहित. 205

क) केंद्रप्रमुख यांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची 210

ड)	शिक्षणविस्तार अधिकारी यांच्या मुलाखतीसाठी प्रश्नसूची	211
ई)	गटशिक्षणाधिकाऱ्यांसाठी प्रश्नसूची	213
फ)	केंद्रप्रमुखांची नांवे – कार्यालयीन पत्त्यासहीत	214
ग)	गटशिक्षाधिकारी व शिक्षणविस्तार अधिकाऱ्याची नांवे	215
ह)	भेट दिलेल्या प्राथमिक शाळांची यादी	216
	संदर्भग्रंथसूची	217

कोष्टकांची यादी

अ. नं.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकांचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
1.	4.01	नमुनानिवड प्रतिसादके	53
2.	5.01	मुख्याध्यापकांचो शैक्षणिक व व्यावसायिक पात्रता	66
3.	5.02	मुख्याध्यापकांच्या पदाविषयी	68
4.	5.03	मुख्याध्यापकांचा प्रशासन अनुभव	70
5.	5.04	प्राथमिक शाळेचे ठिकाण	72
6.	5.05	शाळेच्या प्रकाराविषयी	74
7.	5.06	शाळेच्या संवर्गाविषयी (स्तर)	76
8.	5.07	शाळेच्या व्यवस्थापनाविषयी	78
9.	5.08	प्राथमिक शाळेतील मुलामुलींच्या संख्येबाबत	80
10.	5.09	प्राथमिक शाळेतील पुरुष व स्त्री शिक्षकांची संख्या	82
11.	5.10	कार्यालयीन कर्मचारी संख्येविषयी	82
12.	5.11	विद्यार्थ्यांच्या हजेरीबाबत	83
13.	5.12	हजेरीवर मुख्याध्यापकांच्या स्वाक्षरीबाबत	84
14.	5.13	शिक्षकांसाठी लेटमस्टरचा उपयोग	85
15.	5.14	वेळापत्रक व वार्षिक नियोजन	86
16.	5.15	पुस्तके मासिकांची नोंद	87
17.	5.16	वर्षभरातील किरकोळ दुरुस्तीची नोंद	88

अ. नं.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकांचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
18.	5.17	तपासणी अधिकाऱ्यांसाठी नोंदवही	88
19.	5.18	दाखल्यावरील नोंदी तपासणे	89
20.	5.19	ग्रामशिक्षण समिती अहवाल व नोंदी	90
21.	5.20	खात्याची परिपत्रके शिक्षकांच्या निदर्शनास आणणेबाबत	91
22.	5.21	शिक्षक व कर्मचाऱ्यांची सेवापुस्तके बाबत	91
23.	5.22	रोजकीर्द व खतावणीचे लेखन	92
24.	5.23	शासनाकडून मिळणाऱ्या अनुदानाची पर्याप्तता	93
25.	5.24	फाईल – रजिस्टरची उपलब्धता	94
26.	5.25	प्राथमिक शिक्षणविषयक योजना	95
27.	5.26	विषय शिक्षकांचे प्रमाण	96
28.	5.27	घटक नियोजन / वार्षिक नियोजनाची तयारी	97
29.	5.28	पाठचाचणी तयारी	98
30.	5.29	शिक्षकांचे पाठ निरीक्षणाबाबत	98
31.	5.30	महिन्यातील पाठनिरीक्षण	99
32.	5.31	पाठनिरीक्षणानंतर केल्या जाणाऱ्या सूचना/ मार्गदर्शन / प्रशंसा	100
33.	5.32	शिक्षकांसाठी नमुनापाठ	101
34.	5.33	शैक्षणिक साधनांचा वापर	102
35.	5.34	अभ्यासक्रम नियोजित वेळेत पूर्ण करणे	103

अ. नं.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकांचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
36.	5.35	अभ्यासक्रमाच्या पुर्ततेबाबत उपाय	104
37.	5.36	शिक्षकांच्या मुख्यालयास राहणेबाबत	105
38.	5.37	शिक्षकांची मासिकसभा	106
39.	5.38	शिक्षक प्रशिक्षणाबाबत	107
40.	5.39	उशीरा येणाऱ्या विद्यार्थ्यास शिक्षा करण्याविषयी	109
41.	5.40	प्राथमिक शिक्षण कायद्याची अंमलबजावणी	112
42.	5.41	मुख्याध्यापकांच्या अध्यापन तासिका	114
43.	5.42	विद्यार्थ्यांसाठी वैयक्तिक उपक्रम	115
44.	5.43	विद्यार्थ्यांची आरोग्यतपासणी	116
45.	5.44	विद्यार्थ्यांसाठी सामुदायिक उपक्रम	116
46.	5.45	शालेय इमारतीचा प्रकार	118
47.	5.46	शालेय इमारतीची मालकी	120
48.	5.47	वर्गखोल्यांची पर्याप्तता	121
49.	5.48	फर्निचरची उपलब्धता	122
50.	5.49	पिण्याच्या पाण्याची सोय	123
51.	5.50	मुख्याध्यापकांसाठी स्वतंत्र खोलीची उपलब्धता	124
52.	5.51	शिक्षकांसाठी स्वतंत्र खोलीची व्यवस्था	126
53.	5.52	उपलब्ध शैक्षणिक साधने	126

अ. नं.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकांचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
54.	5.53	शाळेच्या क्रिडांगणाची सोय	128
55.	5.54	केंद्रप्रमुखांची शैक्षणिक व व्यावसायिक पात्रता	130
56.	5.55	पटनोंदणीवाढविण्यासाठी राबविल्या जाणाऱ्या योजना	131
57.	5.56	गळती रोखण्यासाठी योजना	132
58.	5.57	शिक्षकांच्या पाठटाचणाविषयी	133
59.	5.58	शिक्षकांच्या नियमित उपस्थितीबाबत	134
60.	5.59	शिक्षकांना दिलेल्या सूचनांच्या नोंदीबाबत	135
61.	5.60	शाळातपासणी नंतर चर्चा	136
62.	5.61	शिक्षकांचे मूल्यमापन	136
63.	5.62	समुहातील शाळांना भेटी	137
64.	5.63	केंद्रप्रमुखांच्या अध्यापन तासिका	138
65.	5.64	केंद्रप्रमुखांकडून शिक्षकांच्या कामाची पडताळणी	139
66.	5.65	दर्जेदार प्राथम्कि शिक्षणाचे प्रयत्न	140
67.	5.66	शिक्षणविस्तार अधिकाऱ्यांची शैक्षणिक व व्यावसायिक पात्रता	141
68.	5.67	शिक्षणविस्तार अधिकारी यांचा प्रशासन अनुभव	142
69.	5.68	बीट अंतर्गत येणाऱ्या शाळांची संख्या	143
70.	5.69	शिक्षकांच्या बदल्याबाबत शिफारशींचे स्वरुप	144
71.	5.70	साहित्यदुरुस्तीबाबत शिफारस	145

अ. नं.	कोष्टक क्रमांक	कोष्टकांचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
72.	5.71	बीटमधील पुरेशा शिक्षक संख्येबाबत	146
73.	5.72	ग्रामशिक्षण समितीच्या अध्यक्षांची चर्चा	147
74.	5.73	समाजाचा शिक्षणामध्ये सहभाग वाढविण्यासाठी प्रयत्न	148
75.	5.74	गटसंम्मेलनात शिक्षकांना मार्गदर्शन	149
76.	5.75	प्रशासकीय कामाचे स्वरुप	150
77.	5.76	गोपनिय अहवालाबाबत	151
78.	5.77	शाळा तपासणीबाबत	152
79.	5.78	शाळातपासणीनंतर शिक्षकांची बैठक	153
80.	5.79	सूचनांच्या कार्यवाहीबाबत	154
81.	5.80	शालेय अभिलेख तपासणीबाबत	155
82.	5.81	खातेनिहाय चौकशीबाबत	156

आलेखांची यादी

अ.नं.	आलेख क्रमांक	आलेखांचे नांव	पृष्ठ क्रमांक
1.	5.01	मुख्याध्यापकांची शैक्षणिक अर्हता	65
2.	5.02	मुख्याध्यापकांचा प्रशासन अनुभव	69
3.	5.03	प्राथमिक शाळेचे ठिकाण	71
4.	5.04	प्राथमिक शाळेचा प्रकार	73
5.	5.05	प्राथमिक शाळेचा संवर्ग	75
6.	5.06	प्राथमिक शाळांचे व्यवस्थापन	77
7.	5.07	प्राथमिक शाळेतील वर्गवार विद्यार्थीसंख्या	79
8.	5.08	प्राथमिक शाळेतील पुरुष व स्त्री शिक्षकांची संख्या	81
9.	5.09	प्राथमिक शाळेची इमारत मालकी.	119
10.	5.10	प्राथमिक शाळेतील उपलब्ध शैक्षणिक साधने	125

=: नकाशाची यादी =:

1. उस्मानाबाद तालुक्यातील प्राथमिक शाळांचे स्थान दर्शविणारा नकाशा 13

उस्मानाबाद तालुक्यातील प्राथमिक शाळांचे स्थान दर्शविणारा नकाशा

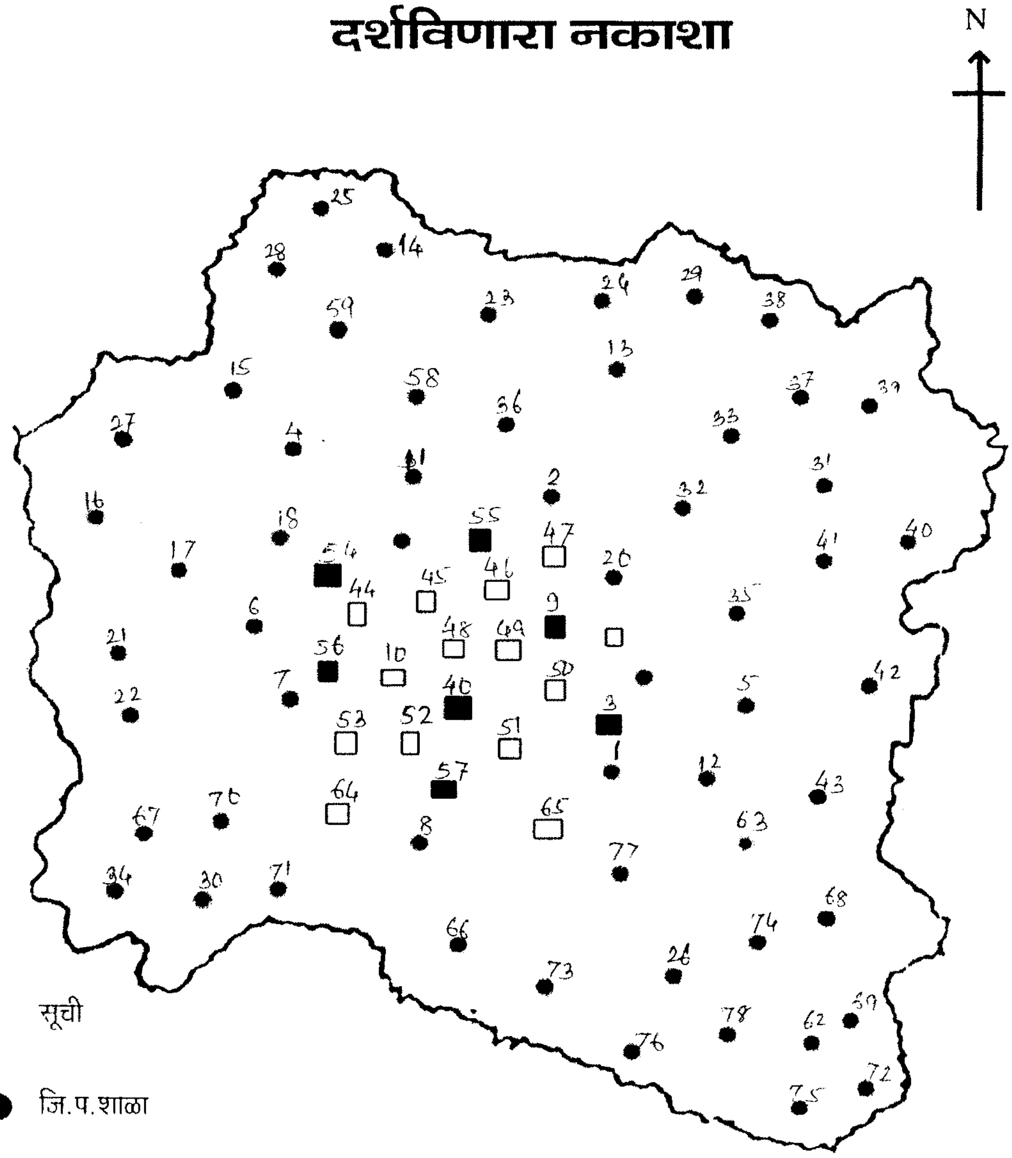

सूची

जि.प.शाळा

न.प.शाळा.

खाजगी संस्थेच्या शाळा

0 5 10 15 20 KM

* प्राथमिक शाळांच्या नंबरप्रमाणे शाळांचे नाव व ह्यात परिशिष्ट "ब" मध्ये पहावे.